

№ 1. – С. 45 – 50.

9.Тонконогая О. П. Основные направления в развитии образования взрослых на современном этапе / О. П. Тонконогая // Человек и образование. – 2010. – № 1. – С. 25 – 27.

10. Юнацкевич Р. И. Теория образования взрослых: становление, проблемы, задачи : [монография] / Р. И. Юнацкевич. – СПб. : ИОВ ПАНИ, 2009. – 90 с.

П. Г. Буянов

ОБРАЗОВАНИЕ ВЗРОСЛЫХ В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННЫХ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПЕРЕМЕН

В статье анализируется роль образования взрослых как динамической и гибкой системы в контексте современных социально-экономических перемен. Подчеркивается, что образование взрослых становится важным фактором социально-экономического и духовного развития и обновления общества, показателем его прогресса. Выполняя адаптивную, социализирующую, социокультурную и педагогическую функции, образование взрослых является одним из важных факторов экономического и социального прогресса.

Ключевые слова: образование взрослых, современное общество, развитие общества.

P. Buyanov

ADULT EDUCATION IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY SOCIO-ECONOMIC CHANGES

The article analyzes the role of adult education as a dynamic and flexible system in the context of contemporary socio-economic changes. It has been stressed that adult education is becoming an important factor for socio-economic and spiritual development and renewal of the society, an indicator of its progress. Performing adaptive, socializing, socio-cultural and educational functions, adult education is one of the most important factors of economic and social progress.

Key words: adult education, modern society, the development of society.

УДК 371.13(045)

І. Г. Западинська

НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ ГУМАНІТАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті розглянуто науково-методологічні підходи до проблеми підготовки педагогічних кадрів гуманітарних спеціальностей другої половини ХІХ – початку ХХ століття.

Ключові слова: гуманітаризація, гуманізація, методологічний підхід, професійна підготовка вчителів, принцип детермінізму.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасній незалежній Україні відбувається процес формування нових світоглядних орієнтирів, перегляду та переосмислення потужних пластів історії. Найвагоміші орієнтири в розвитку українського суспільства змінюють вимоги і до гуманітарної освіти. У нинішній технізованій системі освіти гуманітаризація і гуманізація має охоплювати усі напрями освітнього процесу. Особистість повинна бути змістом і головною метою системи освіти. У гуманітарному просторі вищим пріоритетом повинна стати людина. Гуманізація освіти необхідна для утвердження нового мислення, адже це суттєво нові напрями формування змісту освіти, організації навчально-виховного процесу [1, с. 3].

У зазначеному контексті актуальним є визначення дефініції «гуманітарна освіта», з'ясування змістової наповненості поняття «гуманітарна спеціальність».

Аналіз останніх досліджень і публікацій в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблемі підготовки педагогічних кадрів гуманітарних спеціальностей приділялася вітчизняними та російськими науковцями значна увага. Професійну підготовку в системі вищої освіти досліджували О. О. Абдулліна, А. М. Алексюк, Я. Я. Болюбаш, О. А. Дубасенюк, В. С. Заслуженюк, О. М. Пехота, О. І. Піскунов, О. М. Семенов, В. О. Сластьонін. Важливим внеском в історію педагогіки є аналіз історичного досвіду України в галузі підготовки вчителя в системі вищої освіти. Особливу увагу заслуговують праці Л. П. Вовк, Н. М. Дем'яненко, С. Т. Золотухіної, В. К. Майбороди, С. О. Нікітчиної, Ф. Г. Паначина, О. В. Сухомлинської, М. Д. Ярмаченка та ін. Окремим аспектам підготовки вчителів в Україні в кінці XIX – на початку XX ст. присвячені наукові розвідки К. Б. Авраменко, М. М. Барної, Ю. П. Болотіна, І. П. Важинського, В. Б. Вишківської, М. В. Донченка, Л. В. Задорожної, Л. І. Кацової, Н. І. Киричок, Г. Т. Кловак, В. Ю. Ковальчука, О. А. Лавріненка, Н. С. Матвійчук, М. М. Окси, Є. П. Степановича, Л. І. Тимчук та ін.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз специфіки формування особистості громадянина, що передбачає всебічну розвиненість, досконалість, гідність та інші позитивні якості.

У розвиненому суспільстві вчителі гуманітарних спеціальностей складають особливу соціально-професійну групу, роль і значення якої важко переоцінити. Тому історичний аналіз становлення та розвитку педагогічної освіти, а також науково-методологічні основи підготовки вчителів гуманітарних спеціальностей в Україні на сьогодні є досить актуальним.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ключем до розуміння визначення сутності гуманітарної освіти є розкриття змісту слова "гуманітарний". Гуманітарний (від латинського *humanus* – людська природа, освіченість; людство) – такий, що має відношення до свідомості людини й людського суспільства [2, с. 77].

Аналіз теоретико-методологічних засад дослідження професійної підготовки вчителів гуманітарних спеціальностей в системі педагогічної освіти України другої половини XIX – на початку XX століття передбачає визначення діалектики процесу професійної підготовки вчителів гуманітарних спеціальностей; виявлення історіографічних характеристик проблеми дослідження.

Методологія дослідження зазначеної проблеми вимагає її наукового аналізу на чотирьох рівнях: загальнофілософському; загальнотеоретичному; спеціальному; технологічному.

Загальнофілософський рівень передбачає вивчення проблеми історії професійної підготовки вчителів гуманітарних дисциплін у площині діалектичних законів та закономірностей, серед яких найбільш значущими для нашого дослідження є закон єдності та боротьби протилежностей; закон єдності загального, особливого й одиничного; закон єдності змісту й форми; закон переходу кількісних змін у якісні.

Закон єдності й боротьби протилежностей дає змогу регулювати кількісно-якісні показники професійної підготовки вчителів у результаті вирішення комплексу суспільно-історичних суперечностей: між суспільним замовленням на характеристики вчительської професії та можливостями наявної у другій половині XIX – на початку XX століття системи професійної освіти реалізувати це замовлення; між потребами студентів – майбутніх учителів в отриманні ґрунтовної сучасної досліджуваному періоду професійно-педагогічної освіти та традиційною, класичною спрямованістю підготовки гуманітаріїв у вищих навчальних закладах. Поступове вирішення вказаних суперечностей як діалектичних протилежностей визначало в досліджуваній період ефективність системи підготовки вчительських кадрів гуманітарних спеціальностей [3].

Продовжуючи цю думку, слід зазначити, що дослідження проблеми підготовки вчителів гуманітарних спеціальностей є виявом феномену одиничного, оскільки являє собою результат дослідження окремо взятого об'єкта і предмета наукового пошуку. З іншого боку, за

твердженням вітчизняних науковців [4; 5; 1; 6], професійна підготовка вчителів гуманітарних навчальних дисциплін постає як загальне культурно-освітнє явище України в другій половині XIX – на початку XX століття. Закон єдності змісту і форми має прояв як єдність форм підготовки вчителів гуманітарних спеціальностей в університетах та на вищих курсах та змістової наповненості професійної підготовки педагогів, що охоплює кадрове, методичне, організаційне забезпечення цього процесу. Закон переходу кількісних змін у якісні виражено в межах досліджуваної проблеми в тому, що поступове накопичення досвіду підготовки вчителів гуманітарних спеціальностей в Україні у другій половині XIX – на початку XX століття заклало підвалини для розбудови системи професійної педагогічної підготовки вчителів більш пізнього періоду як якісно нового явища.

Таким чином, аналіз основних діалектичних закономірностей дає змогу відстежити їх у динаміці й структурно-функціональній залежності компонентів.

На загальнотеоретичному рівні було здійснено аналіз проблеми підготовки вчителів гуманітарних спеціальностей у системі вітчизняної педагогічної освіти досліджуваного періоду на підставі використання комплексу методологічних підходів: герменевтичного; культурологічного; системного; наративного; диверсифікаційного.

Герменевтичний підхід базується на уявленнях про універсальність мовних (знакових) структур; розуміння тексту передбачає розкриття його смислів; метою читання тексту є входження в герменевтичне коло твору, тобто в задум автора, і розуміння смислу цілого тексту на основі аналізу частин, що впливає з передбачення смислу цілого. Підхід передбачає розуміння тексту як структури, яка має певне значення, тобто як смислову єдність, наділену генеративною функцією смислотворення; враховує інтенціональність авторської свідомості та рецептивний характер самого процесу читання. Рецептивний аналіз скерований на дослідження явищ і епох з урахуванням складної взаємодії автора, тексту та читача. Вихідним положенням підходу є розгляд розуміння тексту як процесу інтерпретації. Підхід є методологічним підґрунтям історіографії дослідження, оскільки надає можливість для наукової рефлексії під час опрацювання й аналізу багатой історіографічної бази проблеми підготовки вчителів гуманітарних спеціальностей в системі педагогічної освіти України другої половини XIX – початку XX століття (архівні джерела, періодичні видання, мемуарна література, наукові монографії тощо).

Культурологічний підхід базується на положенні, що сфера освіти є складником загальнокультурного простору на певному історичному етапі його розвитку. Культура при цьому постає у трьох аспектах: 1) культура як програма діяльності й поведінки, як спонукальний чинник дії; 2) культура як наступність; культура є досвідом людської діяльності, який передається від покоління до покоління, при цьому культура не лише передається на засадах наступності, вона розвивається, збагачується; 3) культура як накопичення, акумуляція соціально-педагогічного досвіду. Цей аспект поєднує два попередніх: соціально схвалюваний і значущий досвід, що є програмою поведінки, не лише передається на засадах наступності, але й накопичується, що дає потім змогу представити його як соціально-педагогічне історичне явище, яке постає в нас як об'єкт пізнання. Складність підходу полягає у необхідності співвимірності різних прошарків соціокультурного досвіду як унікальних, самоцінних й таких, що не перетинаються. У межах культурологічного підходу до проблеми підготовки вчителя в досліджуваній нами період виявляється ще одна його специфічна особливість: дослідник і досліджувана проблема перебувають у різних соціокультурних умовах, в різних історичних і суспільних площинах. Тому аналіз досвіду підготовки вчителя у другій половині XIX – на початку XX століття, з погляду сучасних дослідників, дає змогу визначити рівень унікальності й самоцінності професійної підготовки вчителів досліджуваного періоду.

Наративний підхід базується на наданні подіям форми та змісту, здійсненні їх структурного поділу: початок, середина, кінець етапу, періоду, процесу тощо; надає можливість

описувати історико-педагогічний процес як зв'язний контекст, зберігаючи цілісність різноманіття, специфічність та науковість. Головними характеристиками підходу є: ретроспективність – аналіз подій минулого крізь їх проекцію на сучасність і на майбутнє; перспективність – залежність історичної оцінки від власної авторської позиції дослідника з проекцією на майбутнє; вибірковість – добирання саме тієї інформації, яка б уможливила множинність інтерпретацій історико-педагогічних подій на тлі певного культурного контексту; специфічність – вплив історико-педагогічного знання на формування соціальної ідентичності з минулим; комунікативність – вплив на історико-педагогічне знання культурного дискурсу; фіксивність – взаємозалежність історичних інтерпретацій і соціальних умов, у межах яких вони є значущими, суттєвими для дослідника. Підхід дав можливість поєднати розрізнені факти, події, явища, представлені в історичних текстах, як зв'язний сюжет, який реалізується у висновках, що є об'єктивними, але водночас відображають суб'єктивне бачення науковця.

Системний підхід дав можливість розглядати професійну підготовку вчителів гуманітарних спеціальностей як єдність трьох взаємопов'язаних компонентів (загальнотеоретичних знань, практичної підготовки, позааудиторної роботи). Професійна підготовка вчителів розглядається як складова діяльності освітніх закладів у другій половині XIX – на початку XX століття.

В основі підходу лежить принцип детермінізму, згідно з яким будь-яке історико-педагогічне явище зумовлене сукупністю відкритих чи прихованих причин. Його використання дозволило виявити в процесі підготовки вчителів гуманітарних спеціальностей основні тенденції, домінуючі та потребові ситуації розвитку знання, причиново-наслідкові зв'язки й залежності.

Спеціальний рівень передбачає вивчення проблеми історії професійної підготовки вчителя з урахуванням професіографічного підходу. Сутність цього підходу полягає в обґрунтуванні структури професійної педагогічної діяльності залежно від її умов, отриманої педагогічної освіти та особистісних характеристик учителя. Незважаючи на те, що до історико-педагогічного аналізу підготовки вчителів гуманітарних спеціальностей не можна застосувати сучасні результати професіографічних досліджень, однак дослідження професійної підготовки вчителів гуманітарних спеціальностей у другій половині XIX – на початку XX століття потребує застосування наукового апарату педагогічної професіографії, оскільки вона дає можливість визначати специфіку діяльності та кваліфікації вчителів гуманітарних спеціальностей порівняно з педагогами, що викладали інші навчальні предмети; дозволяє аналізувати структуру професійних знань, умінь та навичок учителя, які мають бути засвоєні в процесі професійної підготовки незалежно від історичного етапу, тому може стати методологічною основою історико-педагогічної роботи [3].

Технологічний рівень дослідження процесу професійної підготовки вчителів гуманітарних спеціальностей у системі педагогічної освіти України у другій половині XIX – на початку XX століття передбачає використання як загальнонаукових методів (теоретичний аналіз і синтез; індукція і дедукція, моделювання, абстрагування та конкретизація, порівняння та класифікація), так і специфічних історико-педагогічних методів: генетичний, історико-порівняльний, персоналістично-бібліографічний.

Історико-порівняльний аналіз (історико-компаративний метод, за М. Богуславським), що передбачає порівняння, зіставлення, проведення паралелей тощо, – не набув ще достатнього розвитку у процесі вивчення курсу історії педагогіки. Проте він є провідним методом історико-педагогічного дослідження. При його застосуванні раніше наведені етапи порівнюються й зіставляються. Встановлюються регрес і прогрес різних явищ минулого, й на цій основі формулюються відповідні висновки та оцінки. Саме в процесі порівняння виявляється можливість для пояснення досліджуваних фактів, розкриття сутності педагогічних явищ.

У межах дослідження здійснено порівняльний аналіз професійної підготовки вчителів гуманітарних спеціальностей у Харківському, Київському, Новоросійському університетах, Ніжинському історико-філологічному, Вищих жіночих педагогічних курсах (Київських, Одеських, Харківських, Ніжинських): її змісту, організаційних форм і методів, особливостей організації педагогічної практики тощо, що дало можливість виявити загальні тенденції, визначити провідні ідеї фахової підготовки педагогів протягом досліджуваного періоду.

Сутність *історико-генезисного методу* полягає у послідовному розкритті властивостей, функцій та змін досліджуваної реальності у процесі її історичного розвитку. Зазначений метод дозволяє виділити причинно-наслідкові зв'язки та закономірності історичного розвитку. За допомогою зазначеного методу простежується історіографічний аспект трансформації організаційно-педагогічних засад професійної підготовки вчительських кадрів та розвиток провідних ідей у генезі становлення педагогічної науки. Він дає можливість здійснити історіографічний аналіз, що розкривається у низці різноманітних джерел (праці істориків, викладачів педагогічних навчальних закладів; нариси з історії розвитку досліджуваної галузі вищої освіти; довідкові й статистичні матеріали).

Персоналістичний (бібліографічний) метод є одним із найпоширеніших методів вивчення курсу історії педагогіки у вищих навчальних закладах. На переконання О. В. Сухомлинської, педагогічна думка завжди персоніфікована – на ній лежить відбиток особистості її носія з його смаками, поглядами, віруваннями та уподобаннями, "творча наукова біографія з часу зародження історії педагогіки як науки завжди була моделлю й однією з провідних форм педагогічної думки. Творча біографія стає об'єктом наукової рефлексії. Цей процес є інноваційним в історико-педагогічній науці" [7, с. 36]. Бібліографічний метод – це такий спосіб опрацювання, аналізу джерел, за якого біографія, особистість педагога виступає, з одного боку, визначальним фактором його творчості, а з іншого – віддзеркалює епоху або ж є її творцем. Тому вивчення персоналії передбачає вивчення творчого шляху педагога, аналіз епохи і середовища, його педагогічні ідеї, їх вплив на розвиток педагогічної практики. У дослідженні зазначений метод використовувався в контексті аналізу викладацької діяльності та наукової творчості викладачів провідних вищих навчальних закладів України з підготовки педагогічних кадрів досліджуваного періоду: В. Бузескула, О. Ставровського, С. Крилова, С. Гогоцького та ін. (університеті св. Володимира), О. Маркевича, І. Линниченка, М. Смирнова, Г. Перетятковича та ін. (Новоросійський університет), М. Сумцова, Ф. Шміта, О. Потебні, Є. Редіна, М. Лавровського, А. Метлинського та ін. (Харківський університет), М. Лавровського, П. Заболотського, П. Первова, М. Лілеєва, М. Скворцова, О. Музиченка (Ніжинський історико-філологічний інститут).

Історико-діахронний метод дозволяє розв'язувати питання періодизації при проведенні історико-педагогічного дослідження (основні етапи еволюції педагогічної науки, виявлення якісних змін тощо). Цей метод використовується з метою виявлення динаміки розвитку професійної підготовки вчителів гуманітарних спеціальностей в Україні в зазначений період.

Висновки. Отже, методологія дослідження окресленої проблеми є сукупністю наукових положень, методів вивчення і дослідження історико-педагогічних явищ, сприяє формуванню готовності до використання і розвитку прогресивного досвіду вищих педагогічних навчальних закладів України.

Здійснений науково-теоретичний аналіз проблеми підготовки вчителів гуманітарних спеціальностей у другій половині XIX – на початку XX століття дає змогу зробити висновок, що зазначена проблема може бути розглянута на кількох методологічних рівнях, які окреслені як загальнофілософський, загальнотеоретичний, спеціальний, технологічний.

Література

1. Левицька Н. М. Вища гуманітарна освіта Наддніпрянської України (друга половина XIX – початок XX ст.) : монографія / Н. М. Левицька. – К. : НУХТ, 2012. – 392 с.
2. Булда А. А. Теоретичні основи практичної підготовки вчителів історії в педагогічних навчальних закладах України (історико-педагогічний аспект) : дис. д-ра пед. наук: 13.00.02 / А. А. Булда. – К., 2000. – 467 с. – Бібліогр. : с. 397 – 467.
3. Андрійчук Н. М. Підготовка вчителів народної школи в учительських семінаріях України (1860-1917 рр.): дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01 / Н. М. Андрійчук. – Житомир, 2009. – 262 с.
4. Дем'яненко Н. М. Загальнопедагогічна підготовка вчителя в Україні (XIX – перша третина XX ст.) : монографія / Н. М. Дем'яненко. – К. : ІЗМН, 1998. – 328 с.
5. Дем'яненко Н. М. Ретроспектива педагогічної освіти в Україні (XIX – початок XX ст.) : монографія / Н. М. Дем'яненко, І. П. Важинський. – М. : МПА, 2002. – 240 с.
6. Курило Л. Ф. Проблеми вітчизняної університетської педагогічної освіти в XIX – на початку XX століття: дис. канд. пед. н.: 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка. – Луганськ, 2007. – 218 с.
7. Сухомлинська О. В. Концептуальні засади розвитку історико-педагогічної науки в Україні / О. В. Сухомлинська // Шлях Освіти. – 1999. – № 1 (11). – С. 41–45.

И. Г. Западнская

НАУЧНО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ПРОБЛЕМЕ ПОДГОТОВКИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАДРОВ ГУМАНИТАРНЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XIX – НАЧАЛА XX ВЕКА

В статье рассмотрены научно-методологические подходы к проблеме подготовки педагогических кадров гуманитарных специальностей второй половины XIX – начала XX века.

Ключевые слова: гуманитаризация, гуманизация, методологический подход, профессиональная подготовка учителей, принцип детерминизма.

I. Zapadyns'ka

SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE PROBLEM OF TRAINING TEACHERS OF HUMANITIES IN THE LATE NINETEENTH - EARLY TWENTIETH CENTURY

The article deals with the scientific and methodological approaches to training teachers of humanities in the second half of the 19th - early 20th century.

Key words: liberalization, humanism, methodological approach, teachers' professional training, the principle of determinism.